

tak róla annyi cikket, mint a halálát követő néhány hónap alatt. Az ő sorsa is beteljesült, meg kellett halnia, hogy felfedezzék. A „Fama miss“, akinek annyit udvarolt, végre kegyeibe fogadta. A „Leszünk mi még Valaki“, Juhász-jóslat beteljesült felettük.

MADÁCSY LÁSZLÓ

Délbaranyai képek

A JELENLEGI MAGYARORSZÁG legdélibb hegyvidékének, a Villányi-hegységnek magas átjáróján, a Kistótfalu—Máriagyűd közti erdei úton haladva, valamivel a Csukma-csúcs alatt érek a tetőre. A termékeny Karasica-völgyből indultam el napkelte előtt, a szürkület löszbevájt pincék között talált a szöllőborította domboldalakon, aztán megint besötétedett fejem felett az út. Erdőbe jutottam; a galagonya, kökény, mogyoró bokrokkal szegélyezett ösvény két oldalán feketén, mozdulatlanul álltak a fák. Lábam alatt puhán dobban a föld, a némaságot csak az ébredő madarak felvijjogó szava szakítja meg. Rigók füttyentgetnek egymásnak a lomb-sátor alatt, vadgalamb bűg fel a bozótos sűrűben, különben fülelő csönd van mindenütt és bő harmat hull a szakadékos út nehéz rögeire. A lejtő izzasztó-meredeken vezet a tető felé. Aztán ritkulni kezd a sötétség és szürkén rajzolódnak a hágó felé elfogyó erdő fái a hajnalodó égre. A keskeny út kitágul, a fák közt kerekedő könnyű hajnali szellő borzongatja meg az ágakat és távoli harangszó elvesz-felbukkanó foszlányait hozza föl felém. A szomszédos hegyek körvonalai egyre élesebben válnak a tarka, sárga-pirossávos égtől, kéken fúródik a magasba a hegység legkeletibb, legmagasabb, meredek őrtállója, a Szársomlyó. Szabályos háromszögének csúcsa mögül most bukkan ki aranyos-vörösén a napkorong. Bíborban fürdik a tető, a hegy alja még tejszerű fehérséggel páرازik. Királyi pillanat ez! Egyszerre szél rázza meg a mellettem levő erdőszegélyt, a pára vattaszerű csomókban oszlik szét a lenti sík felett s mint Delibes álomban heverő játékműhelyének babái, tárgyai az éjtszakai beosonók mozdulataira egyszerre forogni, mozogni, zakatolni kezdenek, ugyanúgy a felkelt nap sugarainak érintésére egyszerre megelevenedik az egész táj. Hajladoznak, zúgnak a lombok a tetőkön, méltóságosan úszó, köröző golyákat pillantok meg a kagylófehérségű bárányfelhők alatt, lent tucatnyi falu fehér tornya villan a szemembe, mindannyiból száll felém a harangszó, a végtelen sík kilép egyforma szürkeségéből és szabályos kockákba igazodik mezőivel, tarlóival, erdőcskéivel, fehér utak kanyargását látom a jegenyesorok között, hősínű füst bodorodik az alatt felsivító apró vonat kéményéből, fészekszerű kitártságban tárul elem várával, tornyaival, kéményeivel a lábam alatt Siklós... A köd még száll, de már kivillan leple alól dél felé a szeszélyesen kanyargó Dráva, a hajnali tisztaságban felködlenek a horvát hegyek merev vonalai, észak felé pedig a tűnő éji szürkeségből kibontakoznak a Mecsek domború hátai.

Jól esik a hegymászás és párás erdei levegő után a hűvös hajnali szél, a szakadékos út sötétsége után a nyári reggel kristálytisza világossága, a perspektívtalan dombvidék után a kilátás fenésége: önkéntelenül is leveszem kalapomat és fedetlen fővel állok, nézek a Csukma alatt. Köszöntöm az augusztusvégi nyár pompájában tündöklő új tájat, az ébredő Dél-Baranyát.

A HONFOGLALÓ MAGYAROK fürkészői jöttek talán ugyan ezen az úton. Vajjon nyár volt-e akkor vagy tél? Ha nyár: minden duzzadhatott a bujaságtól. Az Ormányság és az Alvidék, a lenti sík, megszagatva a Dráva kanyargós holtágaitól, a zöldbeborult lejtők, a kúpos siklósi várhegy, s e derús táj felett talán éppúgy kékllett az ég, szikrázott a nap, mint én fölöttem. S ha tél volt? Akkor hófehér és tükörsíma lehetett a lenti lapály, a szürke égbolton csak a varjak fekete pontjai siklottak, a távolban pedig a harkányi melegforrások kénes gőzei szálltak. Hívogató, barátságos, minden jót ígérő lehetett a táj az évezred előtti harcosok előtt, amint hogy letelepedésre csábította már a rómaid is: SERENA, Siklós latin neve, a jó eszéki Dráva-átkelő felé vezető utak csomópontja, már jóval a magyar honfoglalás előtt lakott, védett hely. Persze, elpusztult itt is minden a népvándorlás viharában s a magyar a semmiből teremtette meg s építette ki azt a virágzó kultúrtájat, melyet a törökkor talált itt. Plébániák, kolostorok, apátságok — a maga idejében igen híres volt a Vókány határában levő Szent Trinitas és a bajcsi páloskolostor —, várak, sűrű faluhálózat, jó utak, gondosan megművelt föld lett itt semmivé a 16. században, hogy aztán két évszázadig vadult állapotban éljen a táj. A honfoglalás után Botond vezérnek osztották ki a délbaranyai földet a fejedelmi tanácsban s a nagybuzogányú Bizánc-döngető unokái hűek maradtak ősük vitézségéhez. Mert végvidék, védeni való gyepe ez a táj, ölelkező és ütköző felülete minden népnek, amelyik a Balkán felől a Kárpátok medencéjébe iparkodik. Ha békés szándékkal közeleg, jó átkelők és könnyű utak várják, ha azonban hódító akarattal jön, megannyi akadályra bukkan, miket a természet bölcs előrelátással rakott ide. Kogutowicz Károly, a táj nagy ismerője és ékeztollú leírója, ezt mondja róla: „Csapásokból lett az ösvény, ösvényből az út, amely elvezetett az eszéki révhez, ahol már kékllett a Szársomlyó és a Zengő Pannonia felől. Itt volt az egyetlen út, amely a Duna megkerülésével, annak jobb partján nemcsak könnyű lovascsapatoknak, hanem nagyobb tömegeknek, asszonynéppel, málhával, sátorfával és nyájaival vándorló népeknek is átkelést biztosított. Híd volt ez Kelet és Nyugat között és hadakútja lett belőle a történelem későbbi századaiban. A Balkán felől az eszéki rév valósággal az ország kulcsa. A megtelepülteknek viszont védelem szempontjából volt egyik legfontosabb területe a baranyai föld. A vár felvonóhidját jelentette az eszéki átkelő, őrtornyokat Baranyahát, Siklós, Szársomlyó, mely mögött a Mecsek a fellegvár. Talán sehol az ország földjén annyi nép a történelem során nem járt, mint ezen a paradicsomi gazdagságú, véráztatta földön.“

Egyenkint igazak e szavak: paradicsomi gazdagságú, véráztatta. Baranya, s különösen Dél-Baranya a magyar történelem egész so-

rán Pandora szelencéje volt, egyben azonban sehol annyi csata, vér nem folyt, mint éppen itt. Mohács is baranyai föld... Siklós várának megépítői és névadói, a három évszázadig e táj fölött uralkodó Soklyosi család, később a hatalmas Garák, majd a Perényiek tulajdonába jutott ez a vidék, a 18. században pedig a Commissio Neoaquistica a legtöbb szolgálatot tett — persze nem-magyar — hadvezérek számára tartotta fenn kiosztandó területnek Baranyát. Magyar, német, szláv között csöndes, de nemzedékek életét determináló harc folyik a földért és hatalmas tőkecsoportok viaskodnak a szénbányákért, márványért, alumíniumércért. Ámde mindent elfedez a fák lehulló lombja, az avar harcmezőket és semmivé lett falvakat takar, országhatárok kanyarognak elfeledve a mélyben, népek pihennek, amelyek egykor itt bőségben vagy nélkülözve éltek. Az erdők lehullt lombjai és szürke drávai homok: e kettő mindent kiegyenlít, mindent beborít és ezredszer is tabula rasa-t szolgáltat a Holnap betűinek.

A DIVINA TERRA BARANYENSIS — ahogyan a tájat egyik 15. századi ismeretlen nevű leírója, valószínűleg követségben itt járt itáliai, becézi — most ismét új korszakot kezd. Egy emberkéz rajzolta vonalat, melyen túl parancsszóra kellett megdermednie a táj egységes életének, lefujt róla a nagy idők szele: Baranya ismét egész és magyar. A sok fájdalmas vágás közt ugyan melyik tarthat a legfájdalmasabb jelzőjére?! Sokan mondták nekem, hogy az úgynevezett baranyai háromszög lemetszése hasított bele legélesebben az ország testébe a trianoni kések közül, s az idei nyár után én is megértem ezt a gondolatot. Évtizedekig nézett le a Villányi-hegység erdeinek vándora, szállóinek szüretelője a párás ormánysági, alvidéki síkra, látta fentről a Dráva ezüst szalagját, mint keretbe foglalóját egy Isten-alkotta egységnek s tudnia kellett, hogy ha leszáll a szellős magasról és megindul a zúgó folyó felé, csakhamar apró emberkék állják útját, akadályozzák járását. Jugoszlávia Baranyában... Amikor a magyarbólyi vásárban laskóiak és kémesiek, csuzaiak és dióviszlóiak testvéri, baráti találkozáját láttam, ölelkezésük hátropogató őszinteségét megéreztem, egyben felrémlt bennem az elválasztottságnak is nemcsak keserve, de természetellenessége is, amely éket vert közénk huszonhárom hosszú éven át. Mert csodálatos elszigeteltség és nemzedékekre szóló együvé tartozás él itt egymás mellett a 18. századi betelepítések óta: a kálvinista magyar a falvak tucatjának feje felett nyújtja ki leánykérő, komát kereső, tort ivó kezét; az idegeneken átnéz, mintha csak a vörösmarti falu határa ölelkezne a terehegyivel s nem lenne közben vagy negyven kilométer. Aminthogy valójában nincs is, mert a sokakok és svábok e tekintetben nem számítanak, igaz, hogy ők is csak egymás között mulatnak, isznak, házasodnak.

Egyelőre persze még a viszontlátás mámoros hangulata uralkodik. Az első nagyvásár Bélyén, az első lelkesztalálkozó Vörösmarton, az első ifjúsági összejövetel Hercegszöllösön, az első vonat, amelyik hetipiacra visz a volt trianoni területől az eszéki hídra, megannyi újjongást keltő esemény, melyben az első a lényeg s az ok az elmenetelre. Vajjon a MÁV figyelmeztetéseinek, melyek

szerint csak halaszthatatlanul fontos ügyben utazzunk, van-e érvénye arra a kistótfalusi lelkészre, aki ifjúsága küzdelmeinek színlhelyét megy vizontlátni húsz év után a felszabadult részre?! Igen, még cseppfolyós az öröm, de izzó a gyűlölet is, és a bánat is. Még nem hullt a feledés avara a jugoszláv évtizedek eseményeire, még személynevek és emberi cselekedetek irányítják a hangulatot s nem haladt előre eléggé a kicserélődésnek ilyenkor annyira szükséges folyamata. Gyakoriak még a komor tekintettel sarokba vonuló csoportok a várótermekben vagy vasúti kocsikban, a beszélgetések tárgya még túlságosan sokszor politikai, folyik még a kényszerűségből elköltözötték visszavándorlása és nagyon frissek a feliratok, pecsétek. A számbavétel ideje még egyre tart: mi és ki is maradt meg a „régiek“ közül, milyen változások estek az elszakítotttság ideje alatt? De a volt határokon innen és túl esett falvak szomszédkapcsolatai egyre jobban helyreállnak, az árkokat és betonakadályokat eltüntetik, az iskolás apróságok már *Szebb jövőt!* harsognak és a mindent kiegyenlítő idő homokja lassan betemeti mindazt, amin, mint földrengéses szakadékon, azt hitték, nem viz többé át semmiféle út.

JÁROM A FALVAKAT és kutató szemmel figyelek. A halál jezeit keresem, melyeket Kiss Géza, Hidvégi, Kodolányi, Fülep Lajos megrázó írásainak hatására látnom kellene ezen a földön. 1937-ben voltam itt először. Tikkasztó utazás végén Sellyén szálltam ki, a Dráva felől vihar közeledett s négynapos hideg eső kerekedett belőle. Egyszerre ősz lett. A határban zúgtak a vén mocsári tölgyek, az ösvényeket belepte a sár és kihalt falvakon kocsiztam át. Az elhagyott templomok omló vakolata, az ég szürkésege, az üres mezők és álmosan dőcögő vonat, később a hermetikusan lezárt jugoszláviai határ, az üzemét beszüntetett drávaszabolcsi kendergyár láttára magam is azt írtam naplómba, hogy itt a halál és a határ egyaránt igen közel van s az ősz után a tél következik. 1942 nyarán mindvégig szikrázó napsütésben jártam; a fény elűzte a temetői képeket. Való igaz, hogy az Ormányság — Kogutowicz Károly által megejtett elhatárolása szerinti — 54 községében a református magyarság százalékos aránya egyre csökken ma is és Dél-Baranyában a 300 lelkes református gyülekezet már nagynak számít, holott köztudomás szerint ennek a tájnak az egyetlen eredeti magyar lakossága a református elem. Az is tény, hogy a fővárost és egyik-másik nagyobb várost kivéve sehol az országban olyan kevés gyermeket nem látni, mint itt. Ezen a nyomon elindulva valóban sötét képek fogadnának bennünket baranyai utaink, hiszen az egyke, ez a szörnyű nemzetpusztító mételty, az élet minden területén hamarosan megmutatja hatását. De mégis ráillik az Ormányságra is Páris jelmondata: *Fluctuat, nec mergitur!* A lakosság kicserélődik, de nem fogy el. Nincs bedeszkázott ablakú ház, gyomfelverte, lakatlan udvar és nincs iskola sem, amelyikből elfogyott volna a jövő ígérete, a gyermeksereg. Ellenben számos faluban új házak építése folyik, néhol egész telepek nőnek ki a falu szélén, a Benyovszky-birtokok a teljes elporlódás útján vannak, s a többi nagybirtok is, ha nem is éppen nagyon gyors ütemben, de apad és

helyet ad a vitézi telkeknek és a különféle telepítési akcióknak. Egyszóval: nem kelti kipusztuló terület benyomását Dél-Baranya és az új életindulást előidéző okok közt minden más, tervszerűen vezetett, áldozatos lelki egyénektől irányított akciókon túl, nagy szerep jut annak a csodálatosan megindult sürgés-forgásnak, mely a határok lehullása nyomában járt. Itt is, ott is, székelyföldi vasutascsaládok, szabolcsiak, hevesi dinnyések megtelepedett rajai, dorozsmaiak, vasmegyeiek tarkítják-hígitják — és valljuk be: egészségesebbé teszik! — az eredeti ormánysági népet. Helyenkint bizony meglehetősen szétdarabolják a régebben egységes, de megmetyezett falusi társadalmat. Új téglákkal új épület épül, a habarcs még friss, az összeforrás csak ezután kezdődik. De bizonyos vagyok abban, hogy — képletesen szólva — a szüette fatalpas házak helyébe erős, a határvidéken annyira szükséges viharálló házak kerülnek.

Nem szeretnék félreértést kelteni soraimmal. A délbaranyai református magyarság teljes háttérbe szorulása — nagyrészt már csak a sir felé közeledő öregek tartják fenn, úgy-ahogy, a százalékos arányt — *egyetemes* nemzeti szempontból is szomorú jelenség. Ez a kemény, magyarságában mindhalálig kitartó, meg nem alkuvó fajta ősi érték, melynek fenntartása és megmaradása elsőrendű magyar érdek lett volna. Az okok szövevényes hálózata folytán azonban — ezeknek taglalása nem lehet itt a feladat — e népréteg átmentése a jövőbe nem sikerült. Ez tény. És tény Kogutowicz életrajzi mondata is: „A református paplak, a kultúra egy-egy fészke, keserű magyarok hajléka.“ A regionális érdeknél azonban fontosabb az univerzális; az ormánysági tájat régi mivoltában fizikai lehetetlenség lett volna fenntartani. Az élet maga nem tűri a légüres teret; az Ormányság és az egész Dél-Baranya valósággal szívó hatást gyakorolt minden szomszédos és minden szaporább lakosságra. Tulajdonképpen ennek tudható be a most folyamatban levő *teljes* népességkicszerélődés. A magyarság szempontjából azonban elsőrendű érdek, hogy a Dráva mellett, az egészségtől duzzadó idegen népek szomszédságában, életképes, a lehetőség szerint magyarokkal megtöltött kultúrterület legyen. Az átalakulás pedig ebben az irányban halad. És még egyet. Számtalan irodalmi bizonyítás mellett magam is megtapasztaltam, hogy az egyke, sajnos, nem korlátozódik Dél-Baranyában (de máshol sem) a református magyarság körére. Megvan valamennyi vallásfelekezet követőinek és valamennyi anyanyelv beszélőinek településterületén. Kisdéren, a baranyai Hegyföld nevű táj egyik idillikus fekvésű, jómódtól dagadó, hat-hétszobás villaszerű házakból álló és szintiszta katolikus falujában, hirhedt egykés a lakosság. Egyetlen református család él itt: egy tizenegy gyermekes szatmári református kőművescsalád. Minden egyke-ellenes beszéd a vármegyei vezetők részéről az egyetlen református családra való hivatkozásból indul ki. Persze, elszigetelt jelenség ez, de bizonyítékul hoztam fel arra, hogy a különbség csupán *fázisbeli*: Baranyában a református magyarságot egykésében néhány évtized múltán a katolikus magyarság, majd a sokak és a németiség is követték. A táj régi lakói közül egyedül a cigányok örvendenek nagy szaporáságnak. Az *egész* táji ember-

anyag felfrissülésre szorult tehát; a magyarság szempontjából ezért is örvendetes a teljes népességkicserélődés természetes, de irányítással is elősegített folyamata.

MUNKÁMAT, mely e tájhoz és annak minden rögéhez kötött, zöldelő búzavetések között kezdtem és zörrenő kukoricaszárak közt süvített a szél, szüretelők víg nótájától voltak hangosak a szőlő-hegyek, mikor befejeztem. Közel százezer hold talaját térképeztem fel, sokszáz lyukat fúrtam napszámosaimmal a baranyai földbe: mondhatom, kemény volt ez a paradicsomi gazdagságú föld az idén! Heteken át felhőt sem láttam, a nap egyforma izzással tűzött a júliusi, augusztusi és szeptemberi égről. A Dráva a Juhász Gyulától megénekelte Tiszához hasonlított, katlan volt, melyet „izzó part ölelget lankadatlan“. A máskor smaragdzöld mezők elszürkültek, a falvakban, ahol a kutak alig négy-öt métereseek, az iszapos feneket verték a vödrök. Ártézi kút pedig csaknem ismeretlen ezen a vidéken. De ha minden egyébből gyenge volt is a termés, a gyümölcsfák ágai roskadtak, és négy—hatfilléres áron kelt a paradicsom, boldog-boldogtalan rázhatott a megrakott szilvafákról, a szőlőtőkék pedig valósággal a kánaáni bőség képét mutatták. Ha vizet kértem, borral kínáltak fenn a hegyen, kellett a hordó a nagy terméshez. A földek igen jók ezen a vidéken. A drávai homok, a hegyföldi lösz egyaránt könnyű művelésű talaj, ami abból is látszik, hogy mindenütt lóval szántanak. Dél-Baranya híres hidegvérű lötenyésztéséről, a vásárokon még ebben a háborús világban is százával lehetett látni a jöltáplált, erős paripákat. A lóhajtó, amint egymaga húsz-harminc lovat terel, mindennapos képe a területnek. És mi lehetett itt a multban, amihez hasonlítva az öregek csak legyintenek a mai lóállomány láttára... A gabonafélék közül kizárólag a búzát kedvelik; a rozs itt csaknem ismeretlen kalászos. Jó évben holdankint 14—16 mázsát is csépelnek, az idén persze sokkal kisebb volt a hozam. De a cséplőgépek azért ugyanúgy bűgtek 1942 nyarán is, a százszámra megélő patakmolnárok pedig éjjel-nappal járatták a kereket, hacsak a vízhiány miatt meg nem kellett állniok, és adták fel a szekerekre a hófehér búzalisztet. Csodálatos bájúak ezek a hegyföldi lapos völgyek, sűrűn egymás után következő malmaikkal, derékig érő selymes rétjeikkel, tarka virág-szőnyegükkel, kristálytisza patakjaikkal. Az egyforma magasságú hátaik közül messziről nem is látszanak a völgyek, de a malmok kelepelése mindenütt hallható. Egész „vizesmolnár“ dinasztiaik élnek ezekben a vén malmokban. Amint elüldögélnek pihenőidejükben a malom küszöbén és pipázva mesélgetnek, a mult elevenedik meg beszédjükből. Az a kor, amikor még biklában jártak az aszszonyok, ősz felé sulyomkását (itt sulynak vagy vizigesztenyének nevezik) szedni ment ki a Dráva holtágaiba az egész falu népe, este vad száguldásban tértek haza a legelő állatai és építeni kezdték a Dél-Baranyát Péccsel összekötő vasútvonalat. Micsoda híres bálak estek akkoriban Luzsokon, Harkányban, Gyüdön! A fiatal-ság mindent megszépítő ködén át tündéri volt még a sár is, mely nem olyan régen még járhatatlanná tette a drávamenti síkot az

egész őszi-téli időszakra úgyannyira, hogy csak gólyalábakon lehetett közlekedni...

TÁVOZÁSKOR, Pécs felé haladtomban, a vonat Keménygadány —Keresztespuszta megállóhelyen hosszasan, vesztegelt. A Hegyföld legmagasabb pontján voltunk, ahonnan egyforma szépséggel bontakozott ki az alkonyati táj a Mecsek és a Dráva felé. Kétoldalt erdők, a kakukszó visszhangozva kísérte a mozdony zihálását, a levegőben ökörnyal úszott és az ég csodálatos tisztaságában benne volt a magyar ős minden varázsa. A vasúti kocsiiban a megszokott hangzavar: sisakszerűen felmagasított fejkendős sokac asszonyok, feketeruhás, „pacsjeros“ svábok, szűkcsizmás magyarok beszélgettek. Akárki akármit is mondjon, békés volt a hangulat, miként a táj is, melyben a természet parancsára együtt kell e különböző népeknek élniök. Ekkor gondolatban végigfutottam a százszor bejárt ötvenkét falut, búcsúztam Dél-Baranyától. A vonat hirtelen lökessel indult el és kanyarogva futott le a Hegyföldről a pellérdi halastavak felé. Messziről megkondult a görcsönyi templom litániára hívó harangja.

ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS

F I G Y E L Ő

Szórványmagyarság.

Akik évek óta nyitott szemmel figyelik a magyarság és a környező népek népesedési helyzetét, igen nagy aggodalommal látják népünk világháború utáni fokozatosan növekvő biológiai romlását. Már maga a hideg statisztikai tény, hogy a magyar születés azóta állandóan 6—8—10 ezreléssel kevesebb, meggondolkoztató. Olyanmértvű vérvesztés ez, amit a kisebb halálozási arányszámunk sem pótol s ami egy emberöltő alatt is tragikus katasztrófára vezethet.

Annál is inkább, mert a jelen-ség mögött mint ok húzódik népünk biológiai erejének a megtö-rése. Ismeretesek a két éve alakult Nemzetbiológiai Intézet idevonatko-zó tanulmányai, kimutatásai. Belátható időn belül olyan mérvű szaporodást kellene elérnünk,

hogy számunk 20 millióra nőjön, mert csak így tudjuk biztosítani megmaradásunkat a Duna völgyében.

A pusztító betegségek közül az egyikét és egysét élő erővel beál-lította a köztudatba az irodalom. Felső és középosztályunkon kívül mind jobban harapózik a magyar nép soraiban is, s egyes vidékeket szinte menthetetlenül hatalmába kerített. (Ormánység, Sárköz, Örség, Zsitvatorok stb.) Problematikáját legalább is nagyjából ismer-jük. Persze még sok a kutatási feladat e téren is, hisz az eddigi vizsgálódások hajlandók voltak vagy tisztán gazdasági, vagy csak erkölcsi, lelki okokkal magyarázni. Pedig kétségtelen, hogy a je-lenség, bár jellegében nagy voná-sokban egyezik, mégis rengeteg faktorból tevődik össze s vidéken-ként is más-más színezetű. Csak egyetemes jellegű, minden okot